

Renata Krukowska

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
Instytut Nauk o Ziemi

Użytkowanie turystyczne jezior Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego

Wstęp

Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie to jeden z najważniejszych rejonów turystycznych środkowo-wschodniej Polski. Według klasyfikacji M. I. Mileskiej (1963) zalicza się do obszarów szczególnie atrakcyjnych w obrębie krajobrazów równinnych, lecz poza regionami o znaczeniu krajowym. W pracach J. Wyrzykowskiego (1975, 1986) dla Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego określono „dużą atrakcyjność” oraz wydzielono ważniejsze miejscowości wypoczynkowe – Białka i Okuninka (II klasa). Analiza przeprowadzona na podstawie wskaźników Charvata oraz Baretje’a i Deferta dla gmin w Polsce (*Gminy polskie...* 1996) wskazała na analizowanym obszarze gminy o funkcji turystycznej: Dębowa Kłoda, Ludwin, Sosnowica, Uścimów i Włodawa, w których funkcja turystyczna stanowi funkcję uzupełniającą.

Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie jest jedynym zgrupowaniem jezior w Polsce położonym poza zasięgiem lądolodu ostatniego zlodowacenia. Mimo wykonania licznych prac melioracyjnych, związanych z budową Kanału Wieprz-Krzna oraz

uruchomieniem eksploatacji złóż węgla kamiennego w Bogdance, obszar Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego zachował swą atrakcyjność przyrodniczą, krajobrazową i naukową. Czynniki te w ogromnej mierze decydują również o rozwoju rekreacji i ruchu turystycznego w tym regionie.

Obszar badań

Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie stanowi niewielki fragment nizu środkowoeuropejskiego między Wieprzem i Bugiem – w obrębie Polesia, którego część położona na zachód od Bugu została nazwana w podziale fizyczno-geograficznym J. Kondrackiego (2001) Polesiem Podlaskim. Częściej używana jest nazwa Polesie Lubelskie zaproponowana przez A. Chałubińską i T. Wilgata (1954). W podziale tym Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie należy do Krainy Wielkich Dolin (region I rzędu) i wspomnianego Polesia Lubelskiego (region II rzędu). Na wschodzie granicę obszaru Pojezierza stanowi Bug, na południu Pagóry Chełmskie, na północy Garb Włodawski, a na zachodzie dolina Tyśmienicy. Rozciągłość równoleżnikowa Pojezierza wynosi 60 km, a południkowa od 10 km w części środkowej do 29 km w zachodniej. Subregion ten zajmuje niewielki obszar o powierzchni około 1160 km².

Obszar ten charakteryzuje się niewielkim zróżnicowaniem wysokości bezwzględnych, które wynoszą na peryferiach północnych i południowych 180-200 m n.p.m., nad Bugiem do 160 m n.p.m., a na krańcu północno-zachodnim około 140 m n.p.m.. Znajduje się tu ponad 60 jezior o powierzchni przekraczającej 1 ha oraz wiele zbiorników wód stojących pochodzenia naturalnego i antropogenicznego (Wilgat i in. 1991, Chmielewski 2000). Jeziora Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego są to głównie jeziora małe (tylko 7 o powierzchni powyżej 100 ha), o słabo urozmaiconych kształtach, często zbliżonych do koła lub owalu. Ich głębokości są zróżnicowane, ale przeważają jeziora płytkie. Są również jeziora o dużej głębokości – głębokość jezior Rogóźno i Zagłębocze przekracza 25 m, natomiast jezior Białego, Krasne i Piaseczno – 30 m.

Metoda i wyniki badań

Przedmiotem pracy jest analiza i ocena warunków środowiska geograficznego z punktu widzenia atrakcyjności zbiorników i strefy penetracji oraz charakterystyka zróżnicowanych rodzajów użytkowania turystycznego jezior. Posłużono się metodą bonitacji punktowej; wybrano cechy określające walory turystyczne podstawowych parametrów charakteryzujących zbiorniki wodne i tereny przyległe oraz ustalono dla nich punktację. Następnie dokonano zestawień tabelarycznych oraz po zsumowaniu punktów – waloryzacji jezior. Ostatnim etapem analiz była charakterystyka wybranych zbiorników wodnych pod kątem ich użytkowania turystycznego w każdej z wydzielonych grup.

Na walory turystyczne Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego wpływa głównie obecność jezior oraz charakter szaty roślinnej. Jeziora uznawane za atrakcyjne dla rekreacji, spełniające określone wymogi, powinny charakteryzować się możliwością łatwego korzystania z ich wód oraz odpowiednim zagospodarowaniem strefy penetracji przybrzeżnej. Ważnym elementem atrakcyjności jeziora jest charakter obszarów przyległych, stanowiących teren penetracji spacerowej. Ważną formą pokrycia terenu dla turystyki jest las, który posiada znaczenie rekreacyjne oraz dostarcza doznań estetycznych. Szata roślinna, poza walorami krajobrazowymi, wpływa również na poprawę warunków środowiska w zakresie bioklimatu. W związku z tym przy ocenie wzięto pod uwagę (tab. 1):

- powierzchnię jezior – sklasyfikowaną w trzech przedziałach;
- głębokość maksymalną – podzielono na 5 grup;
- rodzaj dna – ustalano czy dno jest muliste, czy też twarde, piaszczyste;
- dostęp do wody – za całkowicie dostępne uznano jeziora mające na ponad 50% długości linii brzegowej bezpośredni dostęp do wody, za częściowo dostępne – mające mniej niż 50% dostępnej linii wody;
- otoczenie zbiornika – najwyżej premiowano jeziora otoczone lasem (nawet fragmentarycznie);
- dostępność komunikacyjną – dobra – zbiorniki w sąsiedztwie dróg utwardzonych, średnia – w oddaleniu od głównych szlaków, ale z istniejącą możliwością dojazdu, słaba lub brak – jeziora otoczone trzęsawiskami lub trudno dostępne.

Tab. 1. Kryteria oceny atrakcyjności turystycznej jezior Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego

Kryterium	Liczba punktów				
	0	1	2	3	4
Powierzchnia	–	do 50 ha	50-100 ha	powyżej 100 ha	–
Głębokość maksymalna	do 5,0 m	5,1-10,0 m	10,1-20 m	20,1-30 m	pow. 30,1 m
Rodzaj dna	muliste	piaszczyste	–	–	–
Dostępność komunikacyjna	słaba lub brak	średnia	dobra	–	–
Dostęp do wody	brak dostępu	częściowy dostęp	całkowity dostęp	–	–
Otoczenie zbiornika	trzęsawiska, pola	łąki	las	–	–

Źródło: opracowanie własne.

Oceny atrakcyjności dokonano dla 53 jezior (w tym 6 zbiorników retencyjnych). W pracy pominięto jeziora, dla których nie można było określić wszystkich parametrów (np. głębokości) oraz zbiorników okresowych. Na podstawie sumy punktów uzyskanej na podstawie wymienionych wyżej kryteriów, analizowane jeziora

podzielono na trzy grupy (tab. 2):

- I – jeziora mało atrakcyjne turystycznie (1-4 pkt.),
- II – jeziora średnio atrakcyjne turystycznie (5-8 pkt.),
- III – jeziora bardzo atrakcyjne (9-13 pkt.).

Tab. 2. Atrakcyjność turystyczna jezior Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego

Grupy jezior	Suma punktów	Jezioro
Jeziora mało atrakcyjne turystycznie	1	Cycowe, Długie, Hańskie, Laskie, Moszne, Skomielno, Zienkowskie,
	2	Dubeczno, Orchowe,
	3	Białe Sosnowickie, Bikcze, Brudzieniec, Brzeziczno, Gumienko, Karaśne, Płotycze, Rogóžno k. Włodawy,
	4	Brudno, Czarne Gościenieckie, Koseniec, Lipiniec, Łukietek, Nadrybie, Wspólne,
Jeziora średnio atrakcyjne turystycznie	5	Czarne Uścimowskie, Domasznie, Kleszczów, Miejskie, Sumin, Święte,
	6	Czarne Sosnowickie, Dratów, Glinki, Głębokie Uścimowskie, Gumienek, Krzceń, Łukie, Perespilno, Rotcze, Sciegienne, Uściwierz,
	7	Czarne Włodawskie, Maśluchowskie, Mytycze, Uścimowskie, Wytyckie,
	8	Łukcze
Jeziora bardzo atrakcyjne turystycznie	9	Bialskie
	10	Rogóžno, Zagłębocze
	12	Krasne, Piaseczno
	13	Białe Włodawskie

Źródło: opracowanie własne.

W pierwszej grupie znalazły się 24 jeziora uznane za mało atrakcyjne turystycznie. Są to głównie zbiorniki małe i płytkie, zazwyczaj trudno dostępne, o niekorzystnych dla rekreacji cechach wód. Jednakże bardzo często są one bardzo cenne pod względem ekologicznym – wiele z nich posiada status rezerwatów przyrody. Drugą grupę, do której zaliczono 23 jeziora stanowią zbiorniki średnio atrakcyjne turystycznie. W grupie tej znajdują się jeziora, które obecnie są w różnym stopniu zainwestowane turystycznie – Łukcze, Wytyckie czy Uściwierz oraz jeziora bardzo atrakcyjne dla wędkarzy (Czarne Włodawskie, Glinki) i wszystkie zbiorniki retencyjne Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego. Za najbardziej atrakcyjne – sześć sklasyfikowanych w grupie trzeciej – uznano jeziora: Bialskie, Rogóžno, Zagłębocze, Krasne, Piaseczno i Białe Włodawskie. Są to zbiorniki o dużej powierzchni, należące do najgłębszych na omawianym obszarze o dobrej dostępności komunikacyjnej. Jeziora te należą do najbardziej zainwestowanych turystycznie; wokół nich skupia się większość ośrodków wczasowych oraz działek lotniskowych.

Wykorzystanie turystyczne jezior

W grupie jezior mało atrakcyjnych turystycznie sklasyfikowane zostało jezioro Długie (powierzchnia 28,4 ha, II klasa czystości wód), położone w środkowo-północnej części Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego. Jezioro to jest szczątkową formą większego i głębszego zbiornika, który pod wpływem naturalnych procesów starzenia (wypływania w drodze przyrostu grubości warstwy osadów dennych i torfowacenia obszarów strefy przybrzeżnej) przeszedł już w finalne stadium swojej egzystencji. Jezioro otoczone jest dość nieregularnym pierścieniem torfowisk przejściowych (tworzących w pobliżu brzegów jeziora spleję – uginający się kozuch splątanych korzeni i łodyg roślinnych), które w miarę wzrostu odległości od zbiornika, przechodzą w torfowiska niskie z dominującymi zespołami turzycy sztywnej, trzęślicy modrej, mietlicy i kostrzewy czerwonej. W bezpośrednim kontakcie z zespołami torfowiskowymi pozostają zarośla łożowe, które miejscami sięgają nawet do samego brzegu jeziora. Od północy, do zbiornika przylega fragment olsu typowego (Radwan 2002). Obszar jeziora Długie i jego najbliższych okolic objęto w 1978 r. ochroną w formie rezerwatu przyrody, który obecnie wchodzi w skład Poleskiego Parku Narodowego (PPN). Bliższe poznanie walorów jeziora umożliwia „Ścieżka przyrodnicza jezioro Długie”, jedna z pięciu istniejących na obszarze PPN. Dojście do jeziora, którego głębokość sięga około 10 m, z czego woda stanowi zaledwie 0,9 m, umożliwia drewniana kładka poprowadzona przez ols, torfowiska oraz spleję. W miejscu rozpoczęcia i zakończenia ścieżki wybudowano zadaszania turystyczne.

Wśród jezior określonych jako średnio atrakcyjne turystycznie znalazło się Jezioro Czarne Sosnowickie (powierzchnia 38,8 ha, III klasa czystości wód), położone w północno-zachodniej części Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego. Jezioro należy do grupy siedmiu najgłębszych zbiorników Pojezierza – głębokość maksymalna 15,6 m. Charakteryzuje się prostym, eliptycznym kształtem i stosunkowo słabo rozwiniętą linią brzegową. Misa jeziorna ukształtowana w utworach czwartorzędowych posadowiona jest na stropie kredy sięgającym 23 m głębokości poniżej zwierciadła wody. Płycizny przybrzeżne jeziora pokryte są dość cienką warstwą piasku, zaś regularnie urzeźbione i raczej łagodnie pogłębiające się do środka dno w głębszych partiach przykryte jest osadami pochodzenia organicznego (Harasimiuk i in. 1998). Rzeźba terenu wokół jeziora odznacza się dość dużą monotonią – od strony północnej i wschodniej dominują równiny akumulacji rzeczno-peryglacjalnej i jeziornej porośnięte lasami iglastymi z minimalnym udziałem drzew liściastych (bory sosnowe z domieszką brzozy brodawkowatej). Od strony południowej i południowo-zachodniej jezioro sąsiaduje z lasem bagiennym (skarłowaciałe sosny i brzozy) wykształconym na obszarze równiny akumulacji organicznej o charakterze torfowiska wysokiego typu kontynentalnego (Izdebski, Grądziel 1981). W 1959 r. na obszarze południowego (bagiennego) sąsiedztwa zbiornika utworzono ścisły, florystyczny rezerwat przyrody „Torfowisko przy Jeziorze Czarnym Sosnowickim”. Jednak jezioro to poddane jest dość dużej presji antropogenicznej. Ma to zwią-

zek z wykorzystaniem zbiornika do magazynowania wód pobieranych z Kanału Wieprz-Krzna, w celu ich dalszego rozdysponowania na obiektach gospodarki rybackiej (stawy rybne „Libiszów”). Na skutek dopływu wód rzecznych zmienił się charakter troficzny jeziora, co wpłynęło na wzrost atrakcyjności turystyczno-rekreacyjnej obiektu (Harasimiuk i in. 1998). Między innymi dlatego, mimo braku trwałej zabudowy rekreacyjno-wypoczynkowej, z roku na rok przybywa stacjonujących nad jeziorem turystów sezonowych. Niepożądanemu z punktu widzenia ochrony środowiska rozwojowi infrastruktury rekreacyjno-wczasowej przeciwdziałają niesprzyjające warunki naturalne. Śródlądowe położenie jeziora, zabagnienie południowego i zachodniego sektora strefy nadbrzeżnej oraz generalnie trudno dostępna strefa przybrzeżna zmuszają do ograniczenia zasięgu turystycznego do części północnej nadbrzeża, gdzie zorganizowano nieuzbrojone w urządzenia sanitarne, małe pole namiotowe. Sąsiaduje ono z niewielkim placem zagospodarowanym na potrzeby letniej stancji harcerskiej. Lokalny ruch turystyczny koncentruje się wokół przylegającej do tych obiektów, krótkiej, piaszczystej, porośniętej brzo-zowo-sosnowym lasem plaży, stanowiącej jedyny wyłom w zwartym paśmie (do 15 m szerokości) sztywnej roślinności wynurzonej – głównie trzciny pospolitej, pałki wąskolistnej i sitowia. Wody jeziora Czarne Sosnowickie wykorzystywane są także przez Gospodarstwo Rybackie w Sosnowicy do hodowli ryb w ramach planowej gospodarki rybacko-wędkarskiej. Reprezentuje ono leszczowy typ rybacki, a spotkać w nim można takie gatunki ryb jak: leszcz, karaś, płoć, węgorz, lin, wzdręga, szczupak, okoń.

Za najbardziej atrakcyjne jezioro uznano Jezioro Białe Włodawskie położone w wschodniej części Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego (powierzchnia 106,4 ha, I klasa czystości wód). Dzięki największej na Pojezierzu głębokości średniej (14,1 m) Jezioro Białe jest najbardziej pojemnym zbiornikiem tego obszaru. Posiada stosunkowo słabo rozwiniętą linię brzegową i zwarty, nieznacznie wydłużony kształt. Misa jeziorna Jeziora Białego utworzona jest na podłożu kredowym. Akwen stanowi głębokie, wydłużone równoleżnikowo koryto o stromych zboczach. Od podstawy stromego stoku podwodnego występuje płaskie, twarde dno.

Twarde piaszczyste dno oraz wąska strefa brzegowa sprawiają, że rozwój roślinności wodnej w Jeziorze Białym jest bardzo znikomy. Fragmenty szuwaru złożonego głównie z pałki wąskolistnej, trzciny pospolitej i oczeretu jeziornego, wykształciły się jedynie w północno-zachodniej i zachodniej części jeziora. W innych miejscach występują wyłącznie niewielkie skupiska oczeretu jeziornego (Izdebski, Grądział 1981). W strefie przyjeziornej przeważają plaże; jedynie na północno-zachodnim brzegu występuje łąka. Od strony południowej, do otaczającej jezioro drogi asfaltowej przylega fragment kompleksu leśnego, na terenie którego w 1983 r. utworzono Sobiborski Park Krajobrazowy. Teren dookoła jeziora, został prawie w całości zagospodarowany na potrzeby turystyki i rekreacji. Mieści się tu około 40 ośrodków wypoczynkowych, kilkanaście pensjonatów oraz 6 ogólnodostępnych pól namiotowych. Na przedłużeniu wsi Okuninka oraz we wsi Tarasiuki, po zewnętrznej stronie drogi, położone są prywatne działki letniskowe. Ich liczba w ciągu ostatnich

lat znacznie wzrosła. Przy północnym brzegu jeziora rozwinęło się centrum handlowo-usługowe z licznymi punktami gastronomicznymi, kioskami spożywczymi i sklepami. Jednakże od wielu lat otoczenie jeziora jest znacznie przeciążone. Ogółem w sezonie letnim, w szczyte sobotnio-niedzielnym przebywa tu około 30 tysięcy osób (dopuszczalna pojemność rekreacyjna przekroczone jest dwukrotnie), a w dzień powszedni około 7000 osób (Krukowska i in. 2003).

Podsumowanie

Historia użytkowania turystycznego Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego jest stosunkowo krótka. Początki kolonizacji turystycznej sięgają tu początków lat 60. XX w. Stopień zagospodarowania obszaru jest bardzo nierównomierny. Niektóre rejonu (np. jezioro Białe) są w dużym stopniu przeciążone zarówno nadmiarem infrastruktury turystycznej, jak i ilością osób wypoczywających. Wiele jezior Pojezierza, mniej atrakcyjnych i prawie niezagospodarowanych (np. jezioro Czarne Sosnowickie), odwiedzanych jest przez turystów indywidualnych i niewielkie grupy turystów zorganizowanych oraz bardzo często przez wędkarzy. Na Pojezierzu znajdują się także jeziora niedostępne, zarastające, otoczone przez obszary bagienne i torfowiska. Niektóre z nich (np. jezioro Długie), dzięki stworzeniu minimalnej infrastruktury w postaci kładek i zadaszeń odwiedzane są przez turystów indywidualnych, jak i grupy zorganizowane zainteresowane turystyką przyrodniczą.

W świetle przeprowadzonych analiz należy podkreślić, że użytkowanie turystyczne środowiska przyrodniczego powinno być prowadzone w taki sposób, aby zapewnić było utrzymanie równowagi w systemach ekologicznych. Największą wartością Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego jest jego przyroda, dlatego nie można pozwolić na degradację wartości przyrodniczych na tym terenie. Na terenie Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego bardzo ważny kierunek działalności turystycznej powinna stanowić ekoturystyka. Należy więc propagować i organizować takie formy turystyki, których rozwój (baza, sprzęt, użytkownicy) nie zakłóci sprawności funkcjonowania przyrody i zachowane zostaną wartości tych obszarów. Istotną rolę w tym procesie odgrywa eliminacja agresywnych dla środowiska form turystyki, kanalizacja obiektów i miejscowości turystycznych lub podłączanie ich do istniejących oczyszczalni ścieków, wywóz zanieczyszczeń i odpadów. W celu aktywizacji gospodarczej terenów wiejskich należy poświęcić wiele uwagi współdziałaniu sfer rolnictwa i turystyki, szczególnie w zakresie agroturystyki, która na obszarze Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego nadal jest niedostatecznie rozwinięta.

Literatura

- Chałużyńska A., Wilgat T., 1954, *Podział fizjograficzny województwa lubelskiego*, Przew. V Ogólnop. Zj. PTGeogr., Lublin.
- Chmielewski T.J., 2000, *Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Polesie Zachodnie”. Projekt harmonizacji przyrody i kultury*, Poleski Park Narodowy, Lublin-Urszulin.
- Gminy polskie o funkcjach turystycznych i uzdrowiskowych, 1996, US, Jelenia Góra.
- Harasimiuk M., Michalczyk Z., Turczyński M. (red.), 1998, *Jeziora Łęczyńsko-Włodawskie. Monografia przyrodnicza*, Biblioteka Monitoringu Środowiska, Wyd. UMCS, Lublin.
- Izdebski K., Grądziel T., 1981, *Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie*, Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Kondracki J., 2001, *Geografia regionalna Polski*, PWN, Warszawa.
- Krukowska R., Skowronek E., Krukowski M., 2003, *Zmiany w krajobrazie gminy Włodawa zachodzące pod wpływem użytkowania rekreacyjnego*, [w:] M. Pietrzak (red.) *Krajobraz – turystyka – ekologia*, Problemy Ekologii Krajobrazu, 11.
- Mileska M.I., 1963, *Regiony turystyczne Polski. Stan obecny i potencjalne warunki rozwoju*, Prace Geogr., 43, PWN, Warszawa.
- Radwan S., 2002, *Poleski Park Narodowy. Monografia przyrodnicza*, Lublin.
- Wilgat T., Michalczyk Z., Turczyński M., Wojciechowski K., 1991, *Jeziora Łęczyńsko-Włodawskie*, Studia Ośrodka Dokumentacji Fizjograficznej, XIX, PAN, Kraków.
- Wyrzykowski J., 1975, *Walory wypoczynkowe środowiska przyrodniczego Polski w świetle aktualnego stanu badań*, Zesz. Naukowe Inst. Turystyki, 2/3.
- Wyrzykowski J., 1986, *Geograficzne uwarunkowania rozwoju urlopowej turystyki wypoczynkowej w Polsce*. Acta Univ. Wratislaviensis, 935, Studia Geogr., 44.